

مراحل تزکیه نفس؛ از تخلیه رذایل تا تجلی دین در انسان

تخلیه نفس از رذایل و صفات پست، کار بسیار مشکلی است...

تخلیه نفس از رذایل و صفات پست، کار بسیار مشکلی است و بدین جهت آن را "جهاد اکبر" می گویند و جهاد اکبر همچون جهاد اصغر از وظایف انسان مسلمان است.

به گزارش خبرگزاری مهر، خداوند متعال در آیه دوم سوره مبارکه جمعه می فرماید: هوالذي بعث في الاميين رسولا منهم يتلوا عليهم آياته و يزيلهم و يعلمهم الكتاب و الحكمة و ان كانوا من قبل لفی ضلال مبين؛ اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت، تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد، و [آنان] قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.

از ظاهر آیه شریفه به دست می آید که برای پیامبر گرامی اسلام(ص) ابتدا چهار وظیفه مقرر شده است: نخست، ارائه آیات و معجزات تا زمینه پذیرش مراحل بعدی آماده شود. دوم، تزکیه و پاکیزه نمودن نفوس از رذایل و آراستن آن به فضایل اخلاق. سوم، تعلیم کتاب یعنی قرآن و کتاب تکوینی اعم از آفاقی و انفسی، چنانکه این وظیفه را در طول مدت مسئولیتش به خوبی انجام داد و چهارم، تعلیم حکمت، یعنی علم به حقایق اشیا و خواص کاینات.

در اینجا به تزکیه نفس انسان که از اهداف رسالت بوده اشاره می کنیم. تزکیه به سه مرحله تقسیم می شود؛ تخلیه، تحلیه و تجلیه.

- تخلیه به معنای پاک سازی باطن و روان از رذایل اخلاق؛ از وظایف بسیار مشکل و سنگین سالکان راه حق، پاک سازی و تصفیه روان از رذایل و تطهیر نفس از پلیدی ها و ناپاکی ها است. سالک باید باطنش را از آلودگی صفاتی همچون حسد، کینه، تکبر، عداوت، سوءظن و امثال آن پاک کند، زیرا هر یک از این صفات همچون موش های خائنی هستند که در درون نفس به سرقت و تخریب دست می زنند و محصولات اعمال و افعال انسان را نابود می سازند. در همین رابطه روایاتی از پیامبر گرامی اسلام(ص) و از اهل بیت طاهرینش به ما رسیده که به پاره ای از آنها اشاره می کنیم.

از رشك و حسد بر حذر باشید که حسد حسنات انسان را می خورد همانگونه که آتش هیزم را می خورد و خاکستر می کند. (بحار الانوار/ج73/ص255)

شیخ انصاری در کتاب رسائل در بحث برائت و اشتغال و هم چنین صدوق در کتاب ثواب الاعمال ص 32 نقل می کند که روزی پیامبر گرامی اسلام(ص) در جمع اصحاب فرمودند؛ هر کس "سبحان الله" بگوید، خداوند به سبب آن برایش در بهشت درختی غرس می کند. هر کس "الحمد لله" بگوید خداوند به سبب آن برایش در بهشت درختی غرس می کند..

سپس فرمود : هر کس لا اله الا الله بگوید، خداوند به سبب آن برایش درختی غرس می کند. سپس فرمود؛ هر کس الله اکبر بگوید،

خداوند به سبب آن برایش در بهشت درختی غرس می کند. در این هنگام مردی از قریش گفت؛ ای رسول خدا، برای ما در بهشت درختان زیادی و جود دارد، پیامبر گرامی اسلام(ص) فرمود؛ آری البته اگر آتشی نفرستید و آن درخت ها را نسوزانید.

از این روایات شریفه به دست می آید که اعمال سیئه و صفات زشت حسنات اعمال را نابود می کند. در این باره که حسنات و سیئات هم دیگر را از بین می برند. قرآن شریف در آیه 114 سوره هود؛ صراحت کامل را دارد و می فرماید؛ ان الحسنات يذهبن السيئات؛ حسنات سیئات را از بین می برد. و در آیه مبارکه 264 سوره بقره می فرماید: صدقاتتان را با منت گذاری و اذیت باطل نکنید. انسان اگر عمل خوبی انجام داد باید سعی کند تا باگناه آن را نابود نکند و اگر احیاناً گناهی مرتکب شد باید اعمالی انجام دهد تا آلودگی گناه را بشوید.

شکی نیست که هر صفتی از صفات چه رذایل و چه فضایل یک نوع هماهنگی و همگونی با نفس انسان دارد و اگر می بینیم که اولیای خاص خدا مرتکب گناه نمی شوند یا اصلاً اراده گناه نمی کنند، برای آن است که نفس شریف آنان در اثر عصمت روانی، اصلاً هماهنگی و هم سنخی با گناه ندارد، اما در مورد سایر مردم، چون هماهنگی و هم سنخی وجود دارد، کم و بیش گناه هم انجام می گیرد و چون میان نفس و گناه مناسبت وجود دارد، لذا زدودن این ارتباط کار آسانی نیست.

بنابراین، تخلیه نفس از رذایل، کار مشکلی است و بدین جهت آن را جهاد اکبر می نامند همان گونه که می دانیم جهاد اکبر همچون جهاد اصغر از وظایف سنگین انسان است. پیامبر گرامی اسلام (ص) و اهل بیت(ع) در این باره سفارش های اکیدي فرموده اند. رسول خدا(ص) فرمودند: با نفس های خود جهاد کنید، با کم کردن از غذا و نوشیدنی، تا فرشتگان بر شما سایه افکنند و شیطان از شما فراری گردد. (میزان الحکمه/ ج 2/ ص 143) حضرت علی(ع) می فرماید: برترین جهاد، جهاد با هوای نفس و رهاندن آن از لذات دنیاست.

اگر تخلیه نفس با جهاد اکبر از حیث مفهوم متحد نیست، از نظر مصداق با هم اتحاد دارند و نسبت میانشان تساوی است. جهاد با نفس از جهاد با دشمن خارجی مشکل تر است، چنانکه می بینیم جهادگران با دشمنان خارجی بسیارند، اما مجاهدین با نفس اماره بسیار کم هستند. به همین ترتیب، تخلیه نفس از رذایل، از تخلیه آن به فضایل بسیار دشوارتر است.

تخلیه گاهی به تدریج انجام می گیرد، یعنی سالکین راه حقیقت، به مرور زمان و در طول مدتی کم یا زیاد، یکایک صفات زشت و رذایل اخلاقی را از صحیفه نفس خود پاک سازی می کنند. مثلاً گاهی با رذیله حسد دست به گریبان می شوند، تا کم کم دامن نفس را از آن بزدایند. زمانی با رذیله تکبر رویارو می گردند تا آن را از زمینه نفس ریشه کن نمایند و به همین صورت با رذایل دیگر مواجه می شوند تا فضای نفس را از آنها غبارروبی و آفت زدایی کنند.

آنان اگر ببینند که این رذایل در شخصیت شان وجود دارد، با مطالعه آیات کریمه و روایات و سایر بیاناتی که در کتاب های اخلاقی در ذم این صفات آمده است و با انجام اعمالی ضد این صفات آنها را از کانون وجود خود می زدایند. مثلاً صفت تکبر را اولاً با توجه به آیات و روایاتی که در ذم آن وارد شده یا تواضع و فروتنی در برابر هر پیر و جوان و هر خرد و کلان، این صفت نکوهیده را از دامن نفس خود می پیراند و به لباس مقدس تواضع و فروتنی آراسته می شوند. البته تخلیه به این صورت تدریجی اگر در مورد تمام صفات رذیله به کار گرفته شود ممکن است سالها به طول بینجامد اما بسیار راحت تر از تخلیه دفعی است.

گاهی تخلیه، دفعی است یعنی انسان در مدتی کوتاه بلکه در ظرف چند لحظه با تصمیم گیری قاطع، انقلاب و تحولی در کانون وجود

- تخلیه از ماده حلی و حلی به معنای زیور است؛ پس تخلیه یعنی به زیور آراستن. این کلمه در علم اخلاق به معنای آراستگی به مکارم اخلاق است. انسان اگر سه نوع صفت یعنی صفات شیطننت، بهیمیت و سبعت را از خود بپیراید و بزدايد، مرحله "تخلیه" را انجام داده است و چون خود را به اوصاف فرشتگان و خصال انسانیت آراسته گرداند، مرحله تخلیه را پیموده است. تخلیه در برابر تخلیه است. در مقام دفع و پیراستن و تخلیه در مقام جذب و آراستن است؛ و نیز تخلیه، در مقام تبری، یعنی با رذایل اخلاق ستیز کردن و آنها را از کانون و جود خود زدودن، اما تخلیه در مقام تَوَلّی است؛ یعنی با فضایل اخلاق انس و الفت پیدا کردن و در نهایت بدان ها متلبّس شدن. تخلیه نیز بدون عنایت حضرت حق، جهاد، ریاضت نفس، توکل و توسل، امکانپذیر نیست. گفتنی است که تخلیه می تواند همچون تخلیه، دفعی و یا تدریجی صورت گیرد.

- تخلیه یعنی خود را با اعمال دینی متجلی ساختن و به تعبیر دیگر، در قالب اعمال مذهبی متجلی شدن. هدف از تخلیه آن است که انسان اعمال مذهبی را بدان صورت که شارع مقدس خواسته است به جا آورد؛ یعنی نماز، روزه و سایر عبادات را به شیوه ای درست انجام دهد.